

Joan Castejón domina molt bé l'anatomia humana.

ESTUDIS D'ART JOAN CASTEJÓN

En la falda del Montgó

Text **MARTÍ DOMÍNGUEZ** Fotografia **JESÚS CÍSCAR**

"Vaig néixer a Elx, a les muntanyes, d'uns pares que havien perdut la guerra. Però a pesar de 'todos los vientos y mareas', i a saber per què, havia de ser pintor".

Joan Castejón. Nota biogràfica manuscrita.

Un colp arribats a Dènia, enfilem pel carrer de la Peña de l'Àguila, i després de passar el carrer d'Eurípides, Joan Castejón ens assenyala la casa on viu i té el taller. És un xalet d'aspecte vagament eivissenc, dels molts que varen proliferar durant els anys setanta i vuitanta per aquells topants. En la falda del Montgó, la presència de la cresta granítica de la mun-

tanya es torna impressionant, fins i tot una mica angoixant. Encara no he baixat del cotxe i ja li estic preguntant sobre la muntanya, sobre com la viu, si hi passeja, si ha figurat en la seua obra. Castejón, un home cepat i menut, espontani i alhora una mica tímid (al capdavant no em coneix gaire, ni sap quines són les meues manies), respon amb una certa indiferència, sobtat del meu interès: "Sí, n'he fet una escultura abstracta. Va ser inevitable!". Entrem en la casa, i baixem a un semisoterrani, on estan els seus dominis, la seua "closca de caragol". Allí s'acumulen els quadres, i en especial aquella galeria

de cossos, de nus, de matèria humana. Tota exageració és censurable, i dir que Joan Castejón és possiblement el pintor espanyol que millor domina a hores d'ara l'anatomia humana pot semblar un excés, però no ho és. Sempre l'he admirat per la potència d'aquells homes i dones, una mena de Crisòstom Martínez dels nostres dies. I ara per fi el tinc a mà, i per a sorpresa seua he començat l'entrevista preguntant-li per la muntanya. "També he fet açò sobre el Montgó" em diu portant-me una escultura de bronze, que representa unes formes geològiques torturades amb un còdol de platja daurat. "És la

unió de la terra amb la mar, la millor mostra del Montgó: les formes erosionades de la pedra de la muntanya amb l'erosió marina del còdol". Em sembla una

La seua relació amb Miguel Hernández ve de quan va començar a llegir-lo a la presó

idea bonica i original, dues formes d'abstracció totalment diferents, produint resultats del tot distints, i tots conseqüència de la

fúria dels elements. Mentre parlem, al nostre voltant s'acumulen els retrats de Miguel Hernández, fruit de la seua darrera exposició, fitant-nos des de tots els angles. Li pregunto si el seu interès prové del recent homenatge. Diu que no, que la seua relació amb Miguel Hernández ve d'antic, quan va començar a llegir-lo a la presó, l'any 1967.

—Quant de temps hi estigueres tancat?

—Tres anys.

—Tres anys!

—Sí, els feixistes no avaven amb bromes.

bromes.

PASSA A LES PÀGINES 2 I 3

PUNT DE MIRA

Ser això, i allò

Joan F. Mira

Al principi del relat autobiogràfic *La meua vida*, el gran crític Marcel Reich-Ranicki explica que en una reunió se li va acostar un escriptor i li preguntà: "Però, vejam, què és vostè en realitat, polonès, alemany, o què?". Les paraules "o què" al·ludien, evidentment, a una tercera realitat. La resposta, diu,

va ser molt ràpida: "Sóc mig polonès i mig alemany; i un jueu complet". L'interrogador, que era Günter Grass, sembla que va quedar molt satisfet amb la resposta. Però el crític, passats els anys, recordava que, d'aquella bella frase de múltiples identitats, ni una sola paraula era certa: "Mai no vaig ser mig polonès, mai no vaig ser mig alemany... I tampoc no vaig ser en tota la vida un jueu complet". Ser coses diferents, complementàries i afegides, és una mica complicat. Fa molts anys, devia ser a la primeria dels setanta, jo em trobava a Noruega, en una reunió internacional d'antropòlegs, i un col·lega francès, mentre menjàvem peix fu-

mat i peix cru en un sopar informal, em va preguntar si era espanyol. "No ho tinc molt clar", vaig dir. "Diguem que al meu país mana Franco". "Ah", interpretà el col·lega, "vol dir que és català". "Poc més o menys", vaig haver d'afegir: "sóc de València". Marcel Reich (el Ranicki li'l van afegir a Polònia després de la guerra) era, en efecte, un jueu polonès, educat a Berlín, expulsat a Varsòvia el 1938, salvat miraculosament de l'extermini, i retornat a Alemanya per pròpia voluntat. Hi tornà perquè, segons afirma ell mateix, la seua pàtria verdadera és la literatura alemanya. Ara, si jo, que ja m'he llevat la fantasia de ser jueu -sem-

bla que els meus cognoms no m'ho permeten-, diguera que la meua pàtria és la llengua catalana, i el meu país el País Valencià, i que la meua nació cultural pot ser una cosa i la política, una altra, no sé si la combinació seria massa complicada. "Ser" alhora això i allò, i potser allò altre, pot resultar difícil, però també, sovint, és més entretingut. A mi, que fa tants anys que cavil·le sobre aquesta matèria volàtil (des d'una mica abans de Nosaltres els valencians, de la publicació del qual enguany farà mig segle), m'hauria resultat més simple ser només una cosa. Més simple sí, però més avorrit.

Un dibuix prodigiós

Castejón empra una cera i fa servir el polze

VE DE LA PÀGINA 1

“Va a ser a causa d’una manifestació, l’any 1966. Un policia, vestit de paisà, estava pegant al pintor Monjalés, i jo el vaig defensar... Em varen caure tres anys! Així, sense esperar-m’ho. Em va trencar per la meitat: acabava d’inaugurar una exposició a la galeria Mateu de València, i estava a punt d’entrar en Belles Arts. Pensa que abans havia hagut de traure’m el batxiller, i molt pensament: des de tretze anys treballava en una fàbrica de sabates d’Elx. La presó va significar el final d’aquell somni, o com jo sempre dic, la presó fou la meua acadèmia. Vaig fer més de mil retrats dels reclusos, i no vaig perdre massa el temps!”. Busca un quadre i em mostra quatre dibuixos d’unes cares dures, esquerpes, olivàcies. “Eren tots xoriços, lladres de mala mort, però al final feien cua perquè jo els retratara... De primer vaig estar a Mislata, en la Modelo, després a Terol, i finalment vaig demanar el lloc més lluny, i m’enviaren a les Canàries”. De sobte, rebla amb un somriure irònic, mostrant unes dents petites: “I saps què és el més curiós? Que mai Monjalés m’ha comentat res sobre això, és com si no se n’haguera assabentat!”.

Entra la seua dona, Paca Galván. Li dic que m’alegre molt de conèixer-la, que ella i la seua filla Arminda són molt presents en l’obra del seu marit i que sentia curiositat. Paca riu espontàniament, i de seguida es mostra pròxima i amable. La seua presència introdueix un contrapunt interessant a la conversa. “La vaig conèixer a les Canàries” diu ara Castejón. “Treballava en una galeria d’art i... És l’únic bo que vaig traure de la presó!”. Paca riu, i li pregunto fins a quin punt ha influït en l’obra del marit. “Gens absolutament!” assegu-

ra rotundament. “No sóc una Gala! Joan i jo som totalment diferents, i potser per això ens duem tan bé” afig. Li faig veure que, entre els pintors que conec, la família es manté quasi sempre a part, no és protagonista en l’obra, com passa amb Joan Castejón. “A ell li naix”, diu, “això és l’important... Tots posem per a ell, Arminda, el seu marit, la nostra néta...”. Però els retrats de Paca són especialment abundants en l’obra del marit, rere allò hi ha una relació vital fecunda i poderosa.

Es fa un silenci. Joan l’aprofita per a puntualitzar una mica. “Les opinions de Paca i d’Arminda són fonamentals per a mi. El seu crite-

“Vaig fer més de mil retrats dels reclusos, i no vaig perdre massa el temps!”

Els retrats de Paca són especialment abundants en l’obra del marit

ri és el que més respecte”. Paca riu i assegura que això ho diu perquè és davant... “No, no...” replica el pintor. “Ens influïm mútuament, és una simbiosi natural, i és lògic que siga així”. Li pregunto fins a quin punt l’estudi el representa d’alguna manera: “S’aprén molt de la persona en el seu medi... De vegades vas al taller d’un pintor i penses que és tot el contrari de com te l’imaginaves! Jo sóc caòtic, i com diu Paca acumule objectes sense saber per a què poden servir... Aquest és el meu cau i ací manejo. Dalt, mana ella”. Faig una mi-

Castejón, amb la seua esposa, Paca Galván.

rada i l’entropia és gran, però plena de vivències. Fotografies, velles quadribarrades, banderes republicanes amb algun lema, cartells d’exposicions, figures de fang de les seues escultures... En canvi, “dalt” regna l’ordre i la pulcritud més absoluta.

Al costat del cavallet en què treballa té, sobre una peanya, el bust del pintor Salvador Soria. Amb els seus mostatxos de *gaulois*, com si fóra una mena de Vercingetòrix que el vigila. Comente que va morir abans que el poguérem entrevistar, que ja havíem aparaulat la cita, però que

la seua mort ens va sorprendre i doldre a tots. Joan em manifesta la seua admiració per la seua obra: “Potser ell i Arcadi Blasco siguen les dues persones que més he admirat, com a artistes”. Li pregunto per altres noms que li hagen influït i dubta, es queda en blanc. Finalment em diu: “Velázquez! Ha estat l’impacte més gran de la meua vida, quan molt jovenet el vaig veure a El Prado... De valencians, també m’agrada molt Artur Heras, el primer Joan Genovés, el meu amic Díaz Azorín, i entre els joves apunta aquest nom: Moisès Mahiques.

Dibuixa meravellosament!”. Pense en Moisès, a qui també admire, i en l’alegria que tindrà quan s’assabente que un dibuixant com Castejón té aquesta opinió tan entusiasta de la seua obra.

Joan ens pregunta si el volem fotografiar dibuixant. Jo he sentit a parlar de la seua particular manera de fer-ho, emprant una cera Manley i fent servir el dit polze com a estri. A més a més, per YouTube circula un vídeo en què se’l veu dibuixant una cara renaixentista, amb la música de *Tous les matins du monde* sonant de fons. Li diem que sí i Castejón s’hi posa, mentre Jesús comença a fotografiar compulsivament: inicia el dibuix per l’ull esquerre, s’allarga al nas, després passa a l’ull dret... Constantment pren el color de la cera, i amb el capciró del dit gros l’escampa, prodigiosament. Mirant-lo he recordat el vídeo, i la música interpretada per Jordi Savall. I de sobte he pensat que l’art és això, alguna cosa tan inexplicable com una nota de viola de gamba interpretada pel mag de Savall o un traç de cera sobre un paper traçat pel dit de Castejón. He sentit una profunda emoció i també Jesús, que disparava totes les fotografies del món per no deixar cap moviment sense fixar. La màgia de veure aparèixer un rostre sobre un full blanc potser és una de les coses més innatament emocionants de la naturalesa humana. I he pensat en aquell adolescent de tretze anys que fabricava sabates i que ho va abandonar tot per dedicar-se a pintar, i com malgrat la presó, la persecució política posterior, i totes les dificultats, va aconseguir fer realitat el seu somni, i, com diria Goethe, ser un home.

“Així estalvies pinzells!” apunta Jesús. Paca riu i Joan se sent feliç. I per un moment tenim la sensació que podríem estar amb ells indefinidament, raonant i enraonant sobre el Montgó, sobre el paisatgisme, sobre la repressió franquista, sobre el País Valencià, sobre la mar i sobre Dènia... “M’han nomenat fill adoptiu de Dènia” confessa amb un somriure, a l’eixida de casa. “Un motiu més, Joan, perquè pintes el Montgó!” li proposa. I allò li sembla ara molt més plausible. El mira—vet-lo, solemne i grandios, sobre els nostres caps—i no em diu que no.

Del blau de les Rotes als neons de Xangai

El fotògraf de Dènia Xepo W.S. participa en un projecte internacional a la Xina

CÈSAR PALAZUELOS

La bandera comunista de la Xina oneja a glops de Moët-Chandon a la terrassa del SAPH. Són les sigles del Swatch Art Peace Hotel, un establiment hostaler luxós situat a The Bund (El moll) de Xangai, al qual va arribar fa uns quants mesos Xepo W.S., un jove fotògraf valencià (Dènia, 1980), després d’haver estat escollit per un jurat amb membres tan glamurosos com l’actor George Clooney i l’empresari François Pinault. El “Programa d’artistes”—arribats d’arreu del món— està patrocinat pel grup rellotger suis

Swatch i la beca—entre tres i sis mesos de durada— consisteix en el pagament de l’allotjament i el desdèjuni, així com també els vols d’anada i tornada.

Els pisos segon i tercer allotgen dèsset habitacions i dèsset *ateliers* dissenyats perquè els artistes puguen crear. El projecte està concebut com una simbiosi entre la Cité Internationale des Arts de París i l’Hotel Chelsea de Nova York, tot buscant les sinèrgies entre els artistes.

A la tercera planta hi ha el menjador. “Ens hi trobem cada matí quan esmorzem; intercanvie algunes paraules amb la res-

ta de la gent, encara que jo compartisc més temps amb els artistes a la vesprada i a la nit”, conta el fotògraf. A l’hora de dinar “em carregue la motxilla i la càmera al coll i me’n vaig a voltar per la ciutat” de la qual destaca que “és molt contemporània i cap dia no és igual que l’altre”. Xepo, acostumat al blau de Les Rotes de sa casa de Dènia, el sorprén “com els encisen els llums de neons, als xinesos”.

Els artistes han de lliurar una peça artística a la fi de l’estada com a contraprestació per haver rebut la beca. La feina de Xepo està encaminada en dos sentits.

D’una banda, “la realització d’un diari fotogràfic del dia a dia dels artistes amb qui coincideix a l’hotel”. I, de l’altra, també té en marxa un projecte que consisteix a “ensenyar riquets que viuen a barris que seran destruïts o transformats a construir-se les seues pròpies càmeres estenopeiques amb caps de galetes perquè puguen documentar els paisatges que desapareixeran per sempre”. Xangai cavalca desbocada sobre el lloc d’una altra bambolla immobiliària “i la idea busca que ells mateixos siguen capaços de valorar allò que tenen al seu voltant”. Per a fer-ho possible, Xe-

po W. S. ha construït a l’hotel una habitació fosca on poder revelar les fotografies.

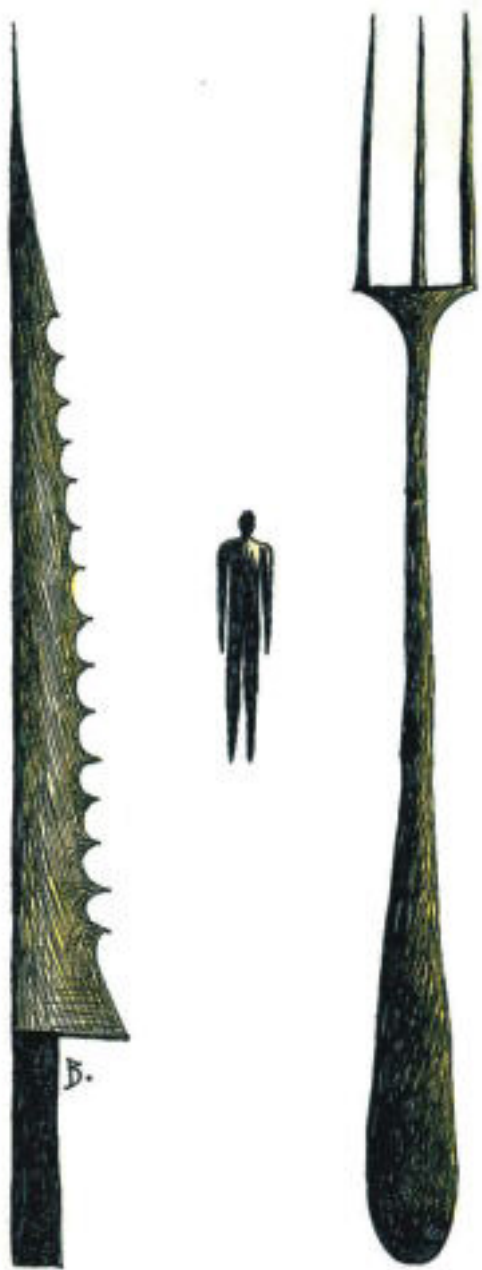
La prova de les sinèrgies entre els creadors són les col·laboracions de Xepo amb dos d’ells.

NOTES DE CAMBRA

El llop

Manuel Baixauli

Al terrat de casa, assegut en una hamaca sota el sol amable de l'hivern, acabe de llegir *La carretera*, de Cormac McCarthy. Desolat per la història i pel seu escenari gris, de sutge i cendra, em pregunto com és possible que l'home arribi a una tal degradació moral i es convertisca en un llop per a si mateix. Al cap de pocs minuts, ja dins de casa, m'assabente per la ràdio de l'enfonsament en aigües italianes d'un enorme creuer, el *Costa Concordia*. Escolte testimoniatges d'alguns supervivents: un tall de llum enmig del sopar, els plats que cauen per terra, el caos, la por i, tot seguit, la guerra. Davant la manca d'informació i ajut, els passatgers busquen, desesperats, una escapatòria. Colzades, crits, espenyes... A pastar fang la civilitat, la solidaritat, l'altruisme. Campe qui puga. I els primers a alçar el vol són, curiosament, els membres de la tripulació, qui se suposa que haurien de guiar el salvament. Deu ser una experiència terrible, veure que la gent amb qui comparteixes un viatge de plaer se't fa, de sobte, enemiga. És nou, això? La història en va plena, d'exemples en què l'home ha sigut un llop per a l'home. Auschwitz n'és el cim més alt i vergonyant, d'aquesta inhumanitat, però la serralada no té límit. *La carretera*, Cormac Mc-

Carthy: després d'una catàstrofe global, la Terra esdevé un lloc desert, inhòspit, on res no es mou, llevat de les cendres que arrossega el vent gèlid; un pare i un fill fugen cap al sud, amb només una pistola per defensar-se de les bandes violentes que sotgen el camí... No entre en detalls escabrosos. Diré, això sí, que no és una lectura d'aventures ni d'evasió, sinó tot el contrari: parla de la veritat, d'aquella veritat que pareix impossible mentre seus en una hamaca sota el sol i que comença a esdevenir versemblant quan, pel motiu que siga, et quedes unes hores sense electricitat o sense aigua. Davant d'una catàstrofe mundial, ens posaríem d'acord per a organitzar-nos i treballar a fi de minimitzar-ne els efectes, o actuaríem com relata McCarthy, tots contra tots i campe qui puga?... Deixem-ho córrer, no fem mala sang. Ja ho afrontarem si és inevitable. O millor: actuem ja perquè no siga mai inevitable, sent radicalment civilitzats, solidaris, altruistes, bandejant l'egoisme exacerbant que és, a llarg termini, suïcida. Hi ha tants indicis que anuncien els pitjors escenaris! L'anècdota del *Costa Concordia*, per exemple. El llop està dins de nosaltres, tancat en una gàbia: la de la cultura, les convencions socials i la hipocresia. No el posem a prova. Quan un imprevist, o una situació massa degradada, han obert la porta de la gàbia, els resultats han estat devastadors. Torne a eixir al terrat de casa, un núvol ha tapat el sol. A l'edifici del costat hi ha la veïna recollint roba estesa. Em saluda i somriu. Sempre somriu. Un somrius que transmet optimisme i respecte. Déu me'n guarde de trobar-me-la davant dins d'un creuer que s'enfonsa.

Carthy: després d'una catàstrofe global, la Terra esdevé un lloc desert, inhòspit, on res no es mou, llevat de les cendres que arrossega el vent gèlid; un pare i un fill fugen cap al sud, amb només una pistola per defensar-se de les bandes violentes que sotgen el camí... No entre en detalls escabrosos. Diré, això sí, que no és una lectura d'aventures ni d'evasió, sinó tot

Amb el dibuixant alemany Franz Burkhardt (Wolfenbüttel, 1966) acaba de publicar el llibre *Xie, Xie (Moltes gràcies)*. "Un objecte de poesia visual més que un llibre" en el qual "es reflecteixen els instints bàsics de l'ésser humà en el sentit universal i també en el sentit particular de la ciutat de Xangai". Mentre que amb l'artista nord-americana Kathryn Gohmert (Texas, 1983) ha realitzat una sèrie de vídeos de pintures ràpides sobre vidre en diferents indrets de la ciutat. Un treball que també han exposat en una galeria de la ciutat.

Amb tot, encara que Xepo considera l'experiència "molt enriquidora" des del punt de vista artístic, té molt clar també que al mes de març serà "temps de tancar aquest cicle i començar un altre viatge, però al País Valencià"; vora el blau i lluny dels neons.

El dissenyador Enric Satué. / JOAN SÁNCHEZ

A MANERA DE TASCÓ

Cròniques de disseny?

Vicent Alonso

Ho diré de bon començament: l'atractiu del llibre que Enric Satué ha publicat fa uns mesos (*Cròniques de disseny amb gust de menta, vainilla o xocolata*, Tres i Quatre, 2011) té molt a veure amb l'actitud cultural que sustenta tota la seua aventura artística, ara més literària que mai. En uns temps en què la dèria per l'especialització ha deixat fins i tot de justificar-se a partir de la impossibilitat del coneixement global, de manera que alguns ja la consideren l'únic coneixement possible, s'agraeix ensopegar amb qui, des d'una parcel·la de l'art, escriu un llibre que es fonamenta en la interconnexió de pràcticament totes les manifestacions de la cultura artística. Novel·la, assaig, poesia, pintura, música, disseny, història de l'art, cinema, etc., es donen cita en aquest conjunt que Satué proposa com una mena de retaula vastíssim de la seua memòria. Més encara: ho fa presentant-nos la creació artística com si fóra una conseqüència inevitable, i desitjada, de la mateixa biografia, de manera que els partidaris de la substància carnal de les emocions tenen en aquesta pintura a trossos d'una vida dedicada per complet i amb passió al disseny gràfic un exemple esplèndid.

Sens dubte, l'afirmació de Moholy-Nagy, segons la qual "ser dissenyador no és una professió, sinó una actitud", que Satué cita i proposa com un dels motors del seu treball, se'ns presenta farcida "de raons sentimentals", és a dir, precisada des de l'òptica inevitable del lligam vital, i emotiu, de l'experiència artística. Tres viatges a Grècia, per exemple, que se'ns resumeixen en set "experiències vitals" que donen compte del tot, del llibre, en la mesura que mostren sense pal·liatius aquest supòsit imprescindible de la submissió de les idees artístiques a la temporalitat, és a dir, als fets, a la realitat, sense renunciar per això a una perfecció que té més a veure amb l'esforç, amb l'intent, que no amb la troballa definitiva. Amb Nikos Kazantzakis i el seu *Crist de nou crucificat* com a teló de fons, mentre els vilatans beuen infusió de sàlvia, fumen el narguil i juguen a les dames o als escacs, dos amics busquen el disseny ideal d'una etiqueta de vi. I és, finalment, l'atzar qui deixa caure damunt la taula l'esbós decisiu, la rotllana de l'ampolla que va que-

dar impresa en un tovalló. O sobre el fons negre de la mar de Sifnos, la figura d'Evangelias, tibada i ingràvida, ballant *sirtaki*, en una coreografia que podríem rastrejar en els treballs posteriors d'un Satué deutor d'una cultura humanista que se'ns apareix per qualsevol racó del llibre. No importa si l'arquitectura de les parts —setze en total, i de lectura autònoma— repeteix procediments o fins i tot esquemes de recursos narratius i lingüístics. Em sembla que la substància de la proposta té més a veure amb les interferències entre la biografia i el disseny gràfic, entre aquest viatge a Grècia i els milers de pictogrames amb què l'art grec era capaç de tractar "amb la mateixa gràcia i precisió un Àiax heroic carregant a collibè el cadàver de Telèmac o una vulgar fel·lació", entre l'amant de la música de Bach o Scarlatti i la voluntat de construir "un llenguatge tonal-visual complet", o entre el

Satué és deutor d'una cultura humanista que se'ns apareix per qualsevol racó del llibre

cinèfil i el Godard com a font d'inspiració "que no deixava de rajar". Tot plegat, per cert, una etiologia de la inspiració que, sense rebutjar-lo, no té res a veure amb el domini d'un petit territori de la realitat artística, sinó més aviat amb la convicció que sense els lligams que la cultura estableix entre territoris aparentment allunyats, la creació sempre és menys efectiva perquè és menys humana.

I per si cap lector subratlla les aventures eròtiques que travessen el text amb una certa insistència, proposeu tenir en compte la distinció entre les que se'n van per vies viscontinianes, més etèries i deliquescents, i les que tenen un aire estellesià realment envejable. És a dir, em quede amb la cosina del capítol 13, d'una família puritana i laica amb ideals republicans, que culejava dins una faldilla de tub a la manera de Hollywood. Al capdavall, no cal ser dissenyador gràfic per a entendre Max Ernst quan afirmava que "s'aprén més de la nuesa d'una dona que de les lliçons d'un filòsof".

Dues imatges del fotògraf Xepo W. S. a Xangai.

CARTES DE PROP

Un poeta en el temps

Enric Sòria

L'Acadèmia Valenciana de la Llengua acaba de publicar un volum parencós sobre *Teodor Llorente, patriarca de la Renaixença*, que ha coordinat el professor Rafael Roca. El llibre és el catàleg d'una exposició llorentina, amb motiu del centenari de la seua mort. Aquest catàleg inclou una nodrida antologia històrica de textos sobre Llorente, des del 1877 fins ara. Hi ha molta faramalla laudatòria —i acusatòria— sobre l'insigne vate en el recull, però també coses interessants. Per exemple, els textos antologats repeteixen que el que inspirà al bo de don Teodor la peculiar idea de fer versos en valencià va ser la lectura, el 1857, d'*El gaiter de Llobregat* de Rubió i Ors, i les converses, el 1858, amb Marian Aguiló. Però Roca ens recorda en el pròleg que el seu primer poema en català és de 1855 —i que cita Ausias March—, i la cronologia falla estrepitosament. La peculiar idea tenia precedents valencians, i hem de concloure que, a Llorente, aquest ferment local degué inspirar-lo abans.

D'altra banda, els textos ens il·lustren molt sobre els canvis en la valoració de Llorente i també en els gustos, la manera d'escriure i la perspectiva analítica al llarg del temps. La prosa convencional del segle XIX s'ha fet quasi il·legible a hores d'ara. Per això, quan ens trobem amb un escriptor de veritat, destaca més. El contrast entre el balbuceig semianalfabet de Josep M. Puig i Torralva i l'estil clar, afinat i eficaç de Josep Yxart no pot ser més feridor. És com comparar les atordides excrecències pseudocrítiques que dejecta ara i adés Alfred Mondria amb una bona pàgina, irònica i subtil, de Valenti Puig. Yxart, a més d'un escriptor decent, era

un crític agut, i per això interessa el que té a dir sobre aquest "capitán de la escasa hueste valenciana" que era el patriarca de la Renaixença. Yxart esbossa amb un sol traç els llocs comuns sobre la lírica de Llorente que s'aniran reiterant durant un segle llarg: la plasticitat suau, la riquesa verbal, la cultura eufònica de la frase, afí al Segle d'Or castellà. En un vers de *La barraca* —una referència a Flora— ensuma el llevat clàssic de fons, el paganisme blannament sensual que Llorente sabia conjugar amb la seua catolicitat mediterrània. Un component introbable en la poesia coetània del Principat (els catalans, sempre tan adustos). Yxart és un lector molt fi.

No és fi, precisament, l'article que dedica Vicent Blasco a

cent Calvo-Acacio, qui postula que el nostre poeta era, sobretot, un romàntic tardà; d'un romanticisme sotmés a una doble atenuació. En primer lloc, la pulcra elegància de la forma —Llorente no podia evitar ser refinat—, però també la voluntat d'eludir l'exageració, el fatalisme, la cosa delirant i tumultuosa del romanticisme ple. Per a Calvo, per tant, Llorente era un romàntic sentimental, contingut, ple d'un lirisme lamartinià matisat per un pro-

Llorente és "un romàntic sense crits", ha dit Manuel J. Ardit

literàries i el to s'endureix molt. Ara, Llorente és el culpable —i ja no l'ambigua excepció— del raquitisme estèril de la nostra Renaixença. Per a Ricard Blasco, el seu va ser un cas de "perduració nociva" d'un cacicat retrògrad i aberrant. Amb aquest demolidor panorama, contrasten dos articles de Josep Piera i de Lluís Aracil. El primer proposa una relectura simbòlica del paisatgisme llorentí que en valore l'art verbal. El segon analitza des del punt vista sociolingüístic el poema "Mal ensomni" i subratlla el talent i la lucidesa del patriarca, qualitats que llavors no li apreciava gaire gent.

Dels anys 80 cap ací, els comentaris solen ser ponderats i informats. Ho són la revisió de la Renaixença d'Eduard Verger,

Exposició dedicada a Teodor Llorente al Museu Valencià de la Il·lustració i de la Modernitat. TANIA CASTRO

Llorente —tot i que eren amics— el 1898. Blasco, quan es deixava anar, era un mestre de l'insult, i entre altres perles li dedica aquesta: "murciélagu apoplético", que no està malament. També és una troballa, en un altre sentit, l'assaig de Josep Calveras sobre l'actitud lingüística de Llorente, que és un exemple d'equanimitat. Entre els articles publicats el 1936, hi destaca una síntesi breu de Vi-

fund classicisme d'esperit, atrapat en la xarxa més aviat insulsa del ritual jocflorallesc. És una interpretació plausible.

El romanticisme del poeta ha merescut diversos comentaris. La definició més ajustada la dona Manuel J. Ardit en un paper de 1962: Llorente és "un romàntic sense crits". A partir de l'andanada de Fuster en *No saltres els valencians*, les lectures polítiques substitueixen les

els raonables escrits de Rafael Roca i les apreciacions innovadores de Ferran Archilés i Manuel Martí. En el seu repàs de la Renaixença valenciana, Pau Viciano dictamina que encara és prompte per a saber si aquest moviment fracassà o no. Més enllà de Llorente, però també gràcies a Llorente, els seus objectius essencials continuen vigents. És una bona conclusió.

DISSIDÈNCIES

L'indret més llunyà

E. Cerdán Tato

Aquell lloc me'l va assenyalar una xica que havia preparat per a opositar a Magisteri Nacional i que casualment em vaig trobar a la Romana, un any després. Contemplant un fons de muntanyes, un capvespre d'octubre, va apuntar amb l'índex la part més fosca i probablement més escabrosa de l'horitzó feréstec i em va dir que per allà tenia la seua plaça, en propietat, en una escola remota, rural i inquietant. "En la classe, et geles", va comentar, amb un lleuger somriure. Fa quaranta anys, els xics d'aquelles muntanyes ho aprenien, allà dalt. Hui, ho aprenen, al nivell de la mar o a la serra, els nostres escolars i alumnes d'Educació Secundària. Aprenen que la lletra, amb fred entra. I la Generalitat generosament els ofereix beques a baixa temperatura. Si els seus pares —o molts d'ells— van saber que la lletra entrava amb sang, els xiquets i els adolescents valencians n'aprenen ara tremolant de fred, en l'aula, i segurament gràcies al balafament —i no sols al balafament— de certs personatges. La història va escrivint-se i les línies van adreçant-se, molt a pesar dels que no ho volgueren així, com jo vaig escriure la breu història d'una escola, en el lloc més llunyà que puga un imaginar-se. La vaig escriure en l'oficina d'un magatzem de gra, d'un poble entranyable, a l'inici del setembre de fa molts anys, entre l'estridència de les xitxarres i les veus de pedrapiquers i marbristes. Història breu i desoladora, encara que amb molta anticipació, segons veig. Quin menyspreu per l'ensenyament públic el d'aquells figurants. L'alcalde no estava per a rebre el nou professor destinat a una pedania perduda en les anfractuositats de la serralada; el guàrdia municipal i el secretari de l'ajuntament tampoc recordaven per on quedava, "Per allà dalt, que sé jo": ni tan sols el vell mestre del poble, represaliat pel seu republicanisme, i, des de llavors, molt cautelós. "Sí, fa ja molts anys vaig estar-hi, encara que només una vegada. Però, exactament, no recorde per quina senda s'hi anava. Ja ho veu. I és que aquest cap meu".

L'escola era un cobert atrotinat per a les eines, uns quants bancs i una pissarra vella; o un graner enorme, per on es colava el vent gelat dels cingles, o uns barracons abandonats, de quan l'empresa minera va anar per aquells paratges, en època d'això de Dámaso Berenguer. O unes aules prefabricades, que s'instal·len provisionalment i passen els anys, arrelen, i ja no hi ha qui les desmunte. Aqueixes coses solen ocórrer en règims autoritaris, totalitaris, dictatorials, neoliberals. Per als mercats, ja se sap, l'ensenyament públic és gènere d'un sol ús. I els mercats, també se sap, són els que posen fermes els polítics de professió (?). Doncs, amb tantes coses com les que estan passant, aquella història que no pretenia res més que narrar un episodi sòrdid en assumptes de la docència d'una època sòrdida, va i anunciava un futur que també ha esdevingut sòrdid en aqueixos mateixos assumptes. I és que l'ofici d'escriure és rar i té alguna cosa d'endeïnació. Escolte, que se'ns ha mort Fraga, i ja veu: ens deixa alguns carrers i els senyals de diferència: a saber, Ruiz Mateos sota un entramat empresarial de vainilla i xocolate, alimentava un revolucionari: tot ho feia per la classe treballadora.

Recomanem...

POESIA
per XAVIER ALIAGA

LLIBRE D'AÍN

Josep Lluís Abad
Ajuntament de Nules
2011, 84 pàgines

Després del combatiu i neguitós poemari *L'amor* (2010), Josep Lluís Abad (la Vall d'Uixó, 1959) canvia una mica el registre i lliura un llibre de to lluminós i vital, on un poble menut de muntanya que li serveix de retir, Aín, és el marc per a aprofundir en el tema clàssic del contacte amb la natura com a via cap a l'equilibri personal, tot i que amb la cadència, la sensibilitat, la versatilitat formal i la riquesa d'imatges que caracteritzen l'obra de l'autor. Premi Vila de Nules.

INFANTIL
per X. A.

ENTRE CEL I TERRA

Fina Girbés
Andana
Algemesí, 2011
38 pàgines

Un poemari per als menuts no té per què adoptar necessàriament l'estructura d'una història o d'un conte. Adaptant el llenguatge i la presentació visual als receptors, Fina Girbés (Algemesí, 1957) fa un poemari basat en imatges, anècdotes o microhistòries, a mena de joc o d'iniciàtica exploració vital del dia a dia. I ho fa recolzant-se en les encertades il·lustracions de Raquel Catalina i en versos i estrofes amb rimes i mesures diverses.

INFANTIL
per ADOLF BELTRAN

EL PRIMER DIA D'ESCOLA

Pasqual Alapont
Edicions Bromera
Alzira, 2011. 28 pàgines

Pasqual Alapont és l'autor d'aquest llibre amb il·lustracions del malaguanyat Enric Solbes. L'ofici i la gràcia de l'escriptor combinen perfectament amb unes imatges que reflecteixen amb molt d'encert escenes escolars, el món d'un xiquet que comença el primer dia de classe de Primària i que està nerviós de trobar-se en una nova situació, amb una nova mestra i una altra perspectiva del món, on hi ha un pati de jocs que és "com una fira de personatges estranys".